

MEHMET RAUF VE EYLÜL ROMANI ÜZERİNE

Doç.Dr. Mustafa ÖZBALCI*

Giriş

Batılı anlamdaki Türk romanı, Tanzimat'tan beri süregelen gelişme ve olgunlaşma sürecinin en önemli ve verimli safhalarından birini, hiç şüphesiz, Servet-i Fünûn (1896-1901) dönemiyle idrak etmiştir. Bu dönem nesrinin rehberi durumunda olan Halit Ziya Uşaklıgil (1868-1945), romanlarının teknik sağlamlığı, şahıslarını tahlil ve tasvirde gösterdiği büyük başarı, yarattığı canlı ve sağlam roman diliyle Türk romanına tamamiyle batılı bir seviye ve karakter kazandırmıştır. Kuvvetli üslûbu ve üstün sanat gücü ile dönemin diğer romancılarını bir hayli etkilemiş ve onları yönlendirmiş de olan Halit Ziya'dan hemen sonra, dönemin ikinci mühim romancısı ise, aslen Kütahyalı bir ailenin çocuğu olan ve 1291 (1875) tarihinde İstanbul'da doğmuş bulunan Mehmet Rauf'tur.

Asıl mesleği deniz subaylığı olan, fakat okuyup yazmaya karşı ilgisi daha okul sıralarında iken başlayan Mehmet Rauf, ilk yazılarını Halit Ziya'nın aracılığı ile İzmir'deki *Hizmet* gazetesinde yayımlamış, daha sonra da İstanbul'daki *Mekteb* dergisinde yazmağa başlamıştır. 1896 yılında bir grup arkadaşı ile birlikte Servet-i Fünûn topluluğuna dahil olan Mehmet Rauf'un asıl şöhretli yılları bu tarihten itibaren başlar ve hele edebiyatımızın ilk önemli psikolojik romanı olarak kabul edilen *Eylül*'ün 1900 yılında Servet-i Fünûn dergisinde tefrika edilmesinden sonra büsbütün artar.¹

* Ondokuz mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ *Servet-i Fünûn*, C.XIX. nr.482, 25 Mayıs 1316 / 7 Haziran 1900.

Mehmet Rauf'un ilk edebî kültürü yerli kaynaklara dayanır. Ancak daha okul sıralarında iyice öğrenmeye başladığı İngilizce ve Fransızca sayesinde yavaş yavaş batılı romanlara yönelmeyi de ihmâl etmez. İlk okuduğu batılı romancılar arasında Georges Ohnet, Octave Feuillet, Emile Zola, Alphonse Daudet, Güstave Flaubert ve Fransa'da psikolojik romanın öncüsü olan Paul Bourget gibi isimler sayılabilir. İlk kalem denemelerini de bu romancıların tesiri altında yapan Mehmet Rauf'un asıl ustası ise, hiç şüphesiz Halit Ziya'dır. O, sanat ve edebiyat hayatı boyunca hep Halit Ziya'yı takip etmiş, ona karşı hayranlığı ve bağlılığı bir ömür boyu sürmüştür. Hattâ psikolojik tahlillerde yer yer ustasından daha başarılı olduğu bile söylenebilir. Ancak aynı başarıyı, romancılığında bir doruk noktası teşkil eden *Eylül*'den sonraki romanlarında gösterdiği pek söylenemez.² *Eylül*'den sonra yazdığı romanlar daha ziyâde basit birer macera romanı havası taşırlar. Fakat romanlarındaki dil ve üslûbun, dönemin öteki romancılarına nispetle daha sade ve daha tabii olduğunu da kaydetmek gerekir.

Eylül'de Olaylar Örgüsü (Vak'a)

Eylül'de olaylar dizgesi, yağmurlu geçen bir nisan gününün akşamında, beş senedir evli olan ve birbirlerini seven bir çiftin, Suad'la Süreyya'nın arasında geçen bir diyalogla başlar. Çiftin bir çocukları olmuş ve ölmüştür. Bu, bilhassa Suad'a büyük bir acı vermiştir, ama yine de mutludurlar. İstanbul'da Bakırköy'ün iç taraflarında şehre uzak bir bağevinde Süreyya'nın ailesi ile birlikte otururlar. Ailede onlardan başka Süreyya'nın babası ile annesi, kızkardeşi Hacer, onun kocası Fatin Bey, bir de Behice vardır. Süreyya'nın halaoğlu ve yakın arkadaşı olan Necib de sık sık köşke uğrar ve bu aile ile birlikte olur.

Ne var ki, her günkü hayatında çoğunlukla şen olan Süreyya, burada yaşamaktan pek memnun değildir. Ona göre, büyük babalarının vaktiyle budalaca bir hesapla yaptırdığı bu

² Th.Manzel, *İslam Ansiklopedisi*, C.7, ss.610-612.

köşk, onları her yıl başka yere gitmekten alıkoymakta ve bu yüzden bütün bir yazı "bir taş ocağına benzeyen" bu yerde geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Sandallı, kotralı bir deniz hayatını çok seven ve hep böyle bir hayatın özlemini duyan Süreyya'yı, bu köşk hayatı bir hayli sıkırmakta, o burada kendisini adeta "bostan kuyusunda zannetmekte"dir. Bu sebeple de, Boğaziçi'nde bir yalıda veya Ada'da bir konakta, en sıcak havalarda bile insana can veren mavi ve serin denizle kucak kucağa yaşayacağı bir hayata duyduğu özlem gittikçe artar. Böyle bir hayatın kendisini Suad'la birlikte çok daha mutlu edeceğini düşünür. Ancak babasının ona böyle bir hayatı sağlaması mümkün değildir. Hem serveti yeterli değildir, hem de dediğini yaptıran, yaşlı ve otoriter bir adamdır.

Suad'a gelince, o, kocasının hoşnutsuzluğuna rağmen bu köşkte kocasının ailesi ile beraber olmaktan pek şikâyetçi değildir. Yoksulluk içinde ve geçimsiz bir aile ortamında büyüdüğü için sıkıntıya ve ıstıraba alışıktır. Süreyya ile olduktan sonra her yerde ve her şart altında yaşamaya razıdır. Onu üzen ve tedirgin eden tek şey, evli bir kadın olmasına rağmen, Hacer'in Necib'le gönül eğlendirmeğe yeltenmesi, alaycı ve kıskanan bakışlarla çevresindekileri rahatsız etmesidir. Oysa kocası Fatin Bey'in onu mutlu etmekten başka bir düşüncesi yoktur. Hep bu maksatla didinip duran, kendi hâlinde, sessiz bir adamdır. Aslında Süreyya'nın bir çöle benzettiği ve "Allah'ın kırı" olarak nitelediği bu yerde yaşamak, Beyefendi (Süreyya'nın babası) ile Fatin Bey dışında herkese sıkıcı gelmeye başlamıştır. Onlar da bu monotonluktan şikâyetçidirler ve bir değişiklik istemektedirler.

Kocasını sevmediği bir hayattan uzaklaştırmak isteyen Suad, sonunda babasına mektup yazarak ondan bir miktar para ister. Babası kızının bu dileğini yerine getirir ve ona gerekli parayı gönderir. Bu para ile Boğaz'ın üst taraflarında güzel, temiz ve parlak bir yalı kiralarlar. Bu yalı tam gönüllerine uygundur; yarı döşelidir, içinde piyanosu vardır ve deniz

kapısının ta önüne kadar gelmektedir. Buraya taşınırlar. Süreyya sevinçten uçar. Son derece mutludur. Kocasının bu mutluluğunu Suad da yürekten paylaşır ve kendilerini Boğaziçi'nin mutluluktan uçan şen ve şakrak kuşlarına benzetirler. Necib burada da onları yalnız bırakmaz, sık sık yalıya gidip gelir. Hattâ onlar Necib'in kendileri ile birlikte olmasını ısrarla isterler.

Burada yazar bizi Süreyya'nın yeni hayatının içine sokar. Böylece olay örgüsünün yeni bir versiyonunu izlemeğe başlarız.

Süreyya dilediği, özlediği, özlemine çektiği denize, sahile ve serinliğe kavuşmuş, sandallı, kotralı gezintiler, yelken ve kayık yarışları, balık âlemleri vazgeçemediği zevkleri ve eğlenceleri arasına girmiştir. O, günün hemen bütün saatlerini denizde geçirirken, denizden korkan ve kendisini biraz da deniz tutan Suad, günlerini evde yalnız başına geçirir. Musikîden hoşlanan ve ince, hassas ruhlu bir genç olan Necib'in yalıda olduğu zamanlarda ise, vakitlerini Suad'ın piyano ile çaldığı tanınmış opera parçalarını birlikte dinleyerek geçirirler. Bu yalnız kalışlar arasında Necib, Suad'ı yakından tanıma imkânı bulur. Aslında o evlenmekten yana değildir ve kadınlar konusunda da iyi düşünceler taşımaz. Fakat Suad'ın hanımefendiliğini, mükemmel kadınlığını çok beğenir ve takdir etmeğe başlar. İkisinin çok sevdiği musikî de onları yaklaştıran bir faktör olur ve Necib'in Suad'a karşı duyduğu takdir ve hayranlık, giderek derin bir saygıya, hattâ aşka dönüşür. Suad da Necib'e karşı pek ilgisiz değildir; o da, sebebini açıklayamadığı, tarif edemediği bir aşkla için için Necib'i sevmektedir. Fakat her ikisi de hislerini belli etmemeğe dikkat ederler, ama yasak aşk, her ikisinin de gönlünde, onları büyük acı ve ıstıraplar içinde kıvrandırarak hızla ilerler. Bu aşkı açığa vuramayacaklarını, asla birbirlerinin olamayacaklarını da bilirler. Çünkü aralarında, birinin eş, diğersinin de dost olarak gerçekten çok sevdikleri

Süreyya vardır ve her ikisi de bu dostlarına ihanet etmeyi düşünemeyecek kadar iyi kalpli ve temiz insanlardır.

Aşkın acı ve ıstıraplarının artık dayanılmaz bir hal aldığı günlerin birinde yalından ayrılmaya karar veren Necib, giderken Suad'ın piyanonun üstünde duran eldiveninin birisini de alır. Onu bir hatıra olarak saklamayı düşünmektedir.

Bir süre sonra Necib'in tifoya yakalandığını duyan Suad ve Süreyya, buna çok üzürlüdür. Hastalığın tehlikeli devresi geçince de onu ziyaret ederler. Necib hastalık sebebiyle yorgun ve bitkin düşmüştür, sınırları de çok zayıftır. Suad'ı başucunda görünce dayanamaz ve ümitsiz aşkını Suad'a belli eder. Zaten hastalığı sırasında Necib hep o eldiveni sayıklamış, Hacer de onu bulup yastığının altından almış ve saklamıştır. Ailenin hastanın başında topluca bulunduğu bir sırada Hacer eldiveni sakladığı yerden çıkarır. Suad, kaybettiğini sandığı eldivenini görünce tanır ve durumu iyice anlar. Böylece, ikisi de aralarındaki aşkın ve bağlılığın derecesini anlamış olurlar. Ne var ki, aşklarını gizlemeye, onu içlerinde yaşatmaya da mecburdurlar.

Olaylar böylece çıkmaza giren ve hiçbir çıkış yolu bulunmayan bir aşkın yarattığı buhranları, çaresizlikleri, acı ve ıstırapları başarı ile tahlil ve tasvir eden sayfalarla sürüp gider. Hastalıktan sonra Necib bir daha yalaya gitmeyi düşünmemektedir. Fakat Suad ve Süreyya'nın ısrarlarına dayanamayarak gitmeyi kabul eder. Üçü birlikte Boğaz ve çevresinde gezip eğlenmeye yine devam ederler, neşeli günler geçirirler. Nihayet yaz biter, sonbahar gelir. Kışı geçirmek üzere yalından konağa taşınırlar. Necib'in konağa gidiş gelişleri de devam eder. Ancak iki âşık, aşklarını yaşayamadan bir arada olmaktan, birbirlerine olan ilgilerini, hüznü dolu anlamlı bakışlarını, çevredekilere sezdirmemek için büyük gayret ve dikkat göstermekten perişan olurlar. Ama yine de, Hacer'in kıskançlık dolu davranışlarından, kaprislerinden, iğneleyici sözlerinden kurtulamazlar. Bu onlara acı ve ıstırap dolu günler yaşatır. Eylül ayı gelince Suad, tabiatın bütün güzelliklerinin

uçup gittiğini, yaprakların sararıp yere düştüklerini ve çiğnendiklerini görünce bir hayli duygulanır ve kendi hayatını Eylül'e benzetir. Gerçek eşini bulamamış kadınlık hayatının en güzel günleri de geçip gitmiş, onun ömrünün eylül'ü de gelip çatmıştır. Büyük bir ümitsizlik ve karamsarlık içinde, "...Eylül, ah işte eylül! Ne yapılsa nâfile..Bak, her şey bitti.."3 (s.292) demekten kendini alamaz.

Necib'in konakta yeniden hastalandığı ve yatağa düştüğü bir sırada, evde kimsenin de bulunmadığı bir günde, aşklarını bu sefer birbirlerine karşılıklı olarak itiraf ederler. Suad, eldivenin kendisinde kalan tekini de sanki kalbinin bir parçasını veriyormuşçasına Necib'e verir. Aşkın şiddetinin gittikçe arttığı ve bu iki insanın dayanılmaz acı ve ıstıraplara göğüs germeğe çalıştığı bir sırada konakta bir yangın çıkar. Geceleyin korku ile dışarı fırlayanlar canlarını kurtarmaya çalışırken Suad'ın ortalıkta olmadığını farkederek. Süreyya "Suad! Suad!" diye feryâd eder. Suad'ın içeride kaldığını anırlar. Necib dehşetli bir haykırıyla alevlerin arasına dalarak onu kurtarmak isterse de, o sırada çöken tavan her ikisini de alevler içinde bırakır. Böylece vak'a alevler içinde ve son derece dramatik bir biçimde sona erer.

Romanın Özellikleri ve Yapısı

Mehmet Rauf'un şâheseri olarak kabul edilen ve ona yaygın bir şöhret sağlayan *Eylül*, roman ve hikâye dışında mensur şiir, tiyatro, tenkit ve makale gibi pek çok edebî türde kalem faaliyeti göstermiş velûd bir sanatkâr olan yazarın, en tanınmış eseridir. Hattâ devrinden başlamak üzere o daha ziyâde *Eylül* muharriri olarak anılmış, hakkında yazılanların büyük bir çoğunluğu de *Eylül* vesilesi ile kaleme alınmıştır. Mehmet Rauf'un adı "eylül" kelimesi ile âdeta özdeşleşmiştir. Bunlardan biri telaffuz edilince, akla mutlaka öte ki de gelir. Bir bakıma denilebilir ki, *Eylül* yalnız onun en iyi

³ *Eylül*, tefrika edildikten sonra, "Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi"nin VI.eseri olarak 1317 (1901) tarihinde İstanbul'da Alem Matbaası'nda kitap halinde de basılmıştır. Bu yazıda eserin bu ilk baskısı esas alınmıştır. Zikredilen metinlerle verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir.

romanlarından biri değil, aynı zamanda Servet-i Fünûn döneminin de en parlak romanlarından biridir.

Türk edebiyatında psikolojik roman tarzının ilk ve en başarılı örneği sayılan ve vak'a özetinde de görüldüğü gibi, "üçüzlü bir aşk macerası etrafında kahramanların an ve durumlara göre değişen ruh hallerinin geniş ve teferruatlı tahlillerine dayanan"⁴ bu roman, bir yasak aşk teması üzerine kurulmuştur. Romanın adı olan *Eylül*, eserin hâkim duygusunu açıklayan ve sembolize eden bir kelimedir. Bu hâkim duygu ise, romanın merkezî şahsı olan Suad ile, kocasının akrabası ve yakın arkadaşı Necib arasında başlayan büyük bir aşkın, ahlâk ve toplum kuralları sebebiyle ümitsizleşmesinin yarattığı acı ve ıstıraptır. Aslında evlenme taraftarı olmayan, kadınlar konusunda iyi düşünceler de taşımayan Necib, Suad'ın kendisinde takdir ve hayranlık uyandıran davranışlarına ve mükemmel bulduğu kadınlık vasıflarına yavaş yavaş aşka dönüşen bir ilgi duymaya başlar. Suad da Necib'e karşı, sebebini pek açıklayamadığı plâtonik bir yakınlık içindedir. Ne yazık ki arada, birinin kocası, diğerinin de arkadaşı ve dostu olan, her ikisi tarafından da sevilen Süreyya vardır. Öte yandan her ikisi de temiz kalpli, iyi insanlardır. Toplumun değer yargılarına saygılıdır, utanma duyguları gelişmiştir, ferâgat ve sadâkati bir fazilet saymaktadırlar. Çektikleri bütün acı ve ıstıraplara rağmen aşklarını kirletmezler, ihânete yönelmezler. *Eylül*, birbirini seven bu iki dost insanın vicdan azaplarını, çıkmazlar içindeki aşklarının derin hazlarını, acı ve ıstıraplarını anlatmaktadır.

Kuvvetli tasvirleri, güzel, canlı ve sürükleyici üslubu ile üstün bir edebî eser olma niteliği taşıyan bu roman, Servet-i Fünûn hareketinin en temiz, en duygusal aşk romanlarından birisidir ve taşıdığı bu özelliklerle kendi janrında devir açmış bir eserdir. Yazarının "İlk eserim son üstâdıma" diyerek Halit Ziya'ya ithaf ettiği *Eylül*, çok basit bir vak'a kuruluşuna

⁴ Zeynep Kerman, "Mehmet Raufun Halâs Romanı", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1981, ss.407-418.

sahiptir. Fakat olayların çok titiz ve dikkatli bir gözlemin ürünü olması ve üslûbundaki canlılık, onun çok beğenilmesine, pek çok baskısının yapılmasına ve uzun müddet sevilerek okunmasına yol açmıştır.

Kendisi ile yapılan bir röportajdan öğrendiğimze göre, *Eylül*'ün yazılmasına, yazarın bizzat şahit olduğu şu olay sebep olmuştur:

*"Bir gün Halit Ziya'nın yanında idim. Biz konuşurken kendisini ziyârete bir genç geldi. Lâkırdı arasında bunun o hafta teehhül edeceğini öğrendim. Düşünden ve o günden sonraki tasavvuratından bahsederken, bu adam balayını Büyüka'da geçirmek istediğini, orada tuttuğu köşkü döşettiğini anlatıyordu. Ben Halit Ziya'nın gözlerinde acı bir esef bulutunun karardığını farkettim. Ve bana öyle geldi ki, ruhu artık böyle bir saadetin kendisi için muhâl olduğunu anlamaktan mütevellit bir merâretle burkılmıştu. İşte Eylül'ün esasını teşkil eden fikri, yani gençliğin akar bir su, esen bir rüzgâr gibi, gayr-i kabil-i men' ve tehir bir sûrette uçup gittiğini takdir etmek, eylülde avdet-i bahar nasıl muhâl ise, şimdi her şeyin faydasız olduğunu anlamak, ziyan olarak geçen güzel günlerin tahassürü ile harap olmak fikrini buradan kaptım. Bu fikir bana o kadar câzip, o kadar derin göründü ki, günlerce meşgûl olarak işledim, tezyîn ve telvîn ettim. Romanın esasını hazırlayıp iki hafta sonra Eylül'ü yazmağa başladım."*⁵

"İlk gençlik çağımda, beni en derin bir tesir altında bırakan kitaplardan başlıcası, Edebiyat-ı Cedîde romancılarından Mehmet Rauf'un *Eylül* romanı olmuştur." diyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1899-1974), bu derin

⁵ "Eylül'ü Nasıl Yazdım? Mehmet Rauf Bey'le Eylül Hakkında Mülâkat", *İnci Mecmuası*, nr.5, s.8, İstanbul 1335 (1919).

tesirin sebebi olarak, hayâlinde yaşattığı büyük aşklardan birinin en tipik örneğini bu romanda bulmasını gösterir ve *Eylül*'ü, Halit Ziya ve Hüseyin Câhit (Yalçın, 1874-1957) gibi üstadların daha başlangıçta bir şâheser ve yazarını da bir dâhi olarak ilan etmekte birbirleriyle âdeta yarışa girmiş olduklarını da ilave eder.⁶

Gerçekten de *Eylül*, yayınlandığı zaman bütün sanat ve edebiyat çevrelerinde geniş yankılar uyandırmış, devrin başlıca kalem sahipleri onu ve yazarını öven pek çok yazı kaleme almışlardır. Bu kalem sahiplerinin başında gelen Halit Ziya, Mehmet Rauf'un daha ilk yazılarından itibaren Edebiyat-ı Cedîde'nin en çok dikkati çeken ve bunun için de en fazla hücumu uğrayan mensubu olduğunu söyledi'kten sonra;

"... onun hislerinde öyle derin ve ince şeyler vardı ki, her eserin üst zarında dolaşan ve lafzından, cümleden daha iç tabakalara inebilmekten âciz olan fikirler Mehmet Rauf'un biraz karışık ibârelerinde takılıp kalırlar ve bu yeni, yeni olduğu için garip lisanın altında ne olabileceğini merak etmezlerdi. Halbuki onun ilk tecrübelerinden başlayarak bütün yazdıklarının arasında "Eylül" muharririnin belirmeye başlayan sanatı görülmüyordu. Bunu aramızda görmekte hâli değildik, öyle ki "Eylül" çıkınca hiç taaccüp etmedik, sadece hayran olduk."⁷

demek suretiyle, hem Mehmet Rauf'a yapılan saldırılara cevap vermiş olur, hem de ona ve eserine karşı duyduğu takdir ve hayranlığı ifade eder.

Devrin bir başka büyük romancısı olan Hüseyin Câhit ise, aynı konuda yazdığı bir yazıda, *Eylül* hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklar:

⁶ Y.Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara 1969, s.15.

⁷ H.Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, C.IV, s.154.

"Eylül, aşk ve hayatın bedbin bir merâret felsefesini ifade eder. Ufku geniştir." Elbet kusurlu tarafları vardır. Fakat bu kusurlar vak'anın esasına âit olmadıkları için eserin asıl değerini düşürmezler. Hüseyin Câhit'e göre, *Eylül*'ün asıl değeri, "... hakikî hayatın tam bir sıhhatle müşâhade ve gösterilmesinden değil, kalbî hayatın teşrih ve tahlîlinden, hayat ve aşk hakikatinin ihsâsından" ileri gelmektedir. Bu bakımdan "*Eylül*, Suad'la Necib'in bedbaht bir muşakası olduğu kadar, belki daha çok aşk ve hayatın bir felsefesidir."⁸

Eylül, elbet bir aşk romanıdır. Fakat onu sıradan bir serüven, bir sergüzeşt hikâyesi saymak da doğru değildir. Rauf bu romanda, kendisinden hiç beklenilemeyecek bir ahlâk dersi de vermektedir. Aslında kendisi bu nevi ahlâk sorunları ile pek ilgili değildir. O hayatın daha ziyade maddi yönüyle ilgilenen, bayağı sayılabilecek zevklere biraz fazlaca tutkun bir mizaca sahiptir ve sanatında aşkın, cinselliğin, kadının geniş yer tutmasını, mizacının eserlerine bir yansıması saymak gerekir. Fakat buna rağmen *Eylül*'de o, aşka ve aile kurumuna saygıyı da telkin etmiştir.

Her dikkatli okuyucu romandan bu sonucu kolayca çıkarabilir. Yalnız karşılıklı bir sevgi ve saygıya dayanan bir aşk seviyesinde kalmış bile olsa, Suad, kurduğu evlilik dışı ilişkinin bedelini acı ve ıstırap çekerek ve nihayet kendisini ölümün kollarına atarak ödemiştir. Böylece yazar, Suad'ı kadınlığın gözalıcı, güzel, iyilik dolu bir modeli olarak takdim ederken, hem aşkta sadâkatin ne demek olduğunu göstermiş, hem de aile kurumuna saygıyı ihmâl etmemiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, oldukça basit bir vak'aya sahip olan *Eylül*, romantik ama temiz bir aşkın hikâyesidir. Romanda şahısların sayısı azdır ve bunların hemen tamamı kendi dünyalarında yalnızdırlar ve gizli bir acının, bir bedbinliğin pençesinde kıvrılmaktadırlar. Romanın merkezî şahsı durumunda olan Suad, seven ve sevilen bir eş

⁸ H.Câhit Yalçın, "Eylül Muharriri Mehmet Rauf", *Servet-i Fünûn*, C.XXI, ss.162-170, 3 Mayıs 1317 (1901).

olmasına rağmen, kocası Süreyya ile aralarındaki sevgiyi sürekli bir ruhî beraberlik hâlinde ayakta tutmak için kocası ile paylaşabileceği ortak bir zevkten yoksun bulunmaktadır. Sevdiği denize ve sandala kavuşan Süreyya ise, bununla mutlu olurken, ihmâl ettiği musikî tutkunu hassas eşini, yine musikîyi seven Necib'in kollarına yavaş yavaş ittiğinin farkında bile olamıyor. Böylece Suad ve Necib, musikîde - yani sanatta - birleşiyorlar. Sanat bütün bir insanlığın yalnızlığını paylaşmak demektir. Ve aşk bu bedbaht iki kişi arasında doğuyor. Araya giren namus ve sadâkat düşüncesi aşkın saadeti yerine, onlara daha çok acı çektiriyor.⁹

Vak'anın basitliği ve şahısların azlığı, yazara şahısların psikolojik hallerini en ince teferruatına kadar işleme imkânı vermiştir. Öyle ki, şahısların çeşitli ruh halleri, onların duygu ve düşünceleri, hayalleri, tasarıları, ümit ve ümitsizlikleri çok canlı bir şekilde anlatılmıştır. Derinlemesine ve uzun pasajlar halinde yapılan bu tahlillere rağmen romanın fazla sıkıcı olmaması, vak'anın basit tutulması kadar, tahlilde gösterilen başarının büyüklüğü ile de ilgilidir. Yazar olayların ve şahısların tasvir ve tahlillerinde genel olarak gözlem metodunu uygulamaya çalışmıştır. Ancak romanda yer yer bu metoda uyulmadığı, bu yüzden de gerçeklerden uzaklaşıldığı görülmektedir. *Eylül*'de olay sayısı az olduğu için hareket unsuru da zayıftır. Olaylar da çok basit tutulmuştur. Hattâ bu olayların, romanın Suad, Necib ve Süreyya gibi belli başlı üç kahramanının sade ve duygusal hayatları ile sınırlı olduğu, onların karşılıklı ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkıp çeşitlendiği de söylenebilir. Özellikle Suad'la Necib'in aşkları, zaman zaman olayları dramatik sahnelere götürür. Bu yüzden bölümler arasında olayların akışı hiç aksamaz, kesintiye uğramaz. Romanda hareket unsurunu, olayların azlığına rağmen canlı ve heyecanlı kılan bu hususu, teknik bir başarı saymak gerekir.

⁹ N.Ziya Bakırcıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, İstanbul 1983, s.93.

Üslûbu genelde pek düzenli olmayan Mehmet Rauf, *Eylül*'de, genellikle uzun ve birleşik cümleler kullanmayı tercih etmiş, tasvir ve tahlile ağırlık verdiği için de, fiilden çok sıfat kullanmıştır. Romandaki hareket azlığının bir sebep de budur.

Mehmet Rauf'un romanlarında şahısların genellikle idealize edildikleri görülür. Aynı şeyi *Eylül* için de söylemek ve Suad, Necib ve Süreyya üçlüsü başta olmak üzere bu romanın şahıslarını da bu genel çerçeveye dahil etmek mümkündür. Zira *Eylül*'deki şahıslar, gerek fizikî, gerekse sosyal ve psikolojik yapıları bakımından daha gerçekçi ve daha hayatın içinden seçilmiş varlıklar gibi görünüyorsa da, o günkü toplum değerleri ve şartları dikkate alındığında onların birtakım olağan dışı özelliklere sahip oldukları görülür. Çünkü bunlar, romancının öteki eserlerindeki şahıslar gibi iyi tahsil görmüş, bilgili, görgülü ve kültürlü kimselerdir. Suad'la Necib ayrıca güzel sanatlara ilgi duyarlar ve bilhassa musikîden hoşlanırlar. Gayet ince ve hassas insanlardır. Suad piyano çalar ve batılı dergileri okur. Evlerinde hizmetçiler çalışır, fakat Suad ev işlerine nezaret eder, yemeklerle ilgilenir. Süreyya ile Necib'in ne iş yaptıkları ise belli değildir. Ama hepsi de iyi giyinir, iyi yer içerler, gezmeyi ve eğlenmeyi severler. Fakat pek para sıkıntısı da çekmezler. Gerçi Yenimahalle'de kiraladıkları yalının parasını Suad'ın babasından aldıkları romanda açıklanır, ama öteki harcamaların kaynağından hiç söz edilmez.

Eylül'de mekân, yazarın çoğu romanında olduğu gibi, İstanbul'un bazı semtlerinde kurulu yalı, köşk ve konaklardır. Romanın vak'ası, Süreyya'nın babasının Bakırköy'deki bağevi ile, Suad'ın babasının gönderdiği para ile Boğaz'da Yenimahalle yakınlarında kiraladıkları yalı arasında cereyan eder. Vak'a zamanı ise reeldir. Bütün olaylar kısa bir zaman dilimine sığdırılmıştır. Olaylar Nisan ve Mart arasındaki bir yıllık süre içinde başlayıp sona erer.

Yapı bakımından *Eylül*, vak'anın birbirinden rakamlarla ayrılan yirmi iki epizot halinde takdim edilmesi dışında hiç bir

özellik göstermez. Romanın adı ise, aslî şahıs Suad'ın hayatı, ümitleri ve hayalleri ile yakından ilgilidir. Hayatındaki kötü günler iyi günlerden daha fazla olan Suad'ın heyecanları hiç istikrar bulamamış, hep iniş ve çıkışlarla geçmiştir. Hayatı özlemlerle, düşkünlükleri ile, aşklarla ve umduğunu bulamamakla geçmiştir. Bu yüzden Suad, kendi acı ve ıstırap dolu hayatı ile, tabiatın eylül ayı gelince aldığı çıplak manzara, sararıp düşen, çığnenip çürüyen o güzelim yapraklar arasında bir ilgi kurar, hayatını, yaz mevsiminin güzellikleri ardından ansızın geliveren hüznün ve kederin sembolü sonbahara benzetir. Romanda yer alan şu cümle, Suad'ın bu ruh halini ifade eder: "...Bir senedir onu harâp eden endişelerin, melâllerin ne olduğunu artık iyice görüyor, "İşte benim eylülüm!" diyordu."(s.241)

Romanın Şahıs Kadrosu

1. S u a d

Romanın aslî şahsı olan Suad, taşıdığı fizikî, sosyal ve psikolojik özelliklerle Türk edebiyatının en tanınmış, en ilgi çekici kadın tipleri arasında yer alır. Yakup Kadri'nin, Edebiyat-ı Cedîde deyimlerini de kullanarak, "latif, zarif, müstesna ve mutarrâ" olarak nitelediği ve "iffetli, temkinli bir genç kadın" diye takdim ettiği Suad, tam bir Türk kadınıdır.¹⁰ O, İstanbul'un 1870 ile 1890 yılları arasındaki Tanzimat devrinin, eski tabirle "münevver" kadınıni temsil eder.¹¹ Gerçekten Suad, bir kadın ve bir roman kişisi olarak çok başarıyla çizilmiş bir tiptir. Hattâ biraz idealize edilmiştir. Özenle seçtiği kelimelerle bir melek gibi tasvir ettiği Suad'la, Mehmet Rauf'un tasavvur ettiği Türk kadın tipini ortaya koymak istediği söylenebilir. Hattâ evliliklerinde mutluluğu pek bulamamış olan yazarın, Suad'ın kişiliğinde gönlünün istediği kadının portresini çizmek istediğini bile söylemek mümkündür.

¹⁰ Y.Kadri Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.16; M.Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*, İstanbul 1960, s.106.

¹¹ Halit F. Ozansoy, *Edebiyatçılar Geçiyor*, İstanbul 1967, s.204.

Genç ve güzel bir kadın olan Suad, romanda şahsiyeti oldukça ihmâl edilmiş bulunan Süreyya ile beş yıldır evlidir ve kocasının ailesi ile birlikte oturmaktadır. Mutludurlar. Bir çocuk doğurmuş, fakat o da ölmüştür. Hanımefendi, ağırbaşlı, ahlâklı, uysal ve nazik oluşu ile (s.26) herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştır. Güzellik, çekicilik ve iyi huy onun âdeta süsü gibidir. Narin yapılıdır, ince ve sevimlidir. Zarif bir kadındır. Kaşının, gözünün, burnunun büyüleyen, bağlayan bir güzelliği vardır. Ellerin inceliği, tırnaklarındaki zerâfet, saçlarının biçimi ona ayrı ve fevkalâde bir güzellik, bir ayrıcalık kazandırır. Elleri hep bakımlı, beyaz, zarif ve hoştur. Siyah gözleri, koyu kumral dalgalı saçları, narin ve mevzun bir vücudu vardır. "... Bir siyah elmas gibi, bir siyah ateş gibi yakarak bakan" (s.211) gözleri, bilhassa dikkat çekicidir. Bu gözlere uzun bir süre büyülenmeden bakmak ve onlara belirli bir renk vermek imkânsızdır. Onların derin ve mânâlı bakışlarında irâdeyi yakan bir çekicilik, bir serzeniş, bir prestiş, bir melâl ve bir neşe vardır. Bütün bu farklı mânâlara, birbirine karışmış bir halde ve aynı anda sâhip bulunan ve karşısındakinde mutlaka bir güven hissi uyandıran bu gözlere tutulmamak, onların derinliğinde eriyip yorgun ve bitkin düşmemek mümkün değildir. Gözlerindeki bu çeşitli mânâlar, insana güven veren bu çocuksu bakışlar, bu melâl ve neşe, kaşlarındaki güzellikle tamamlanır. "...Beyaz yahut hafif sarı diye kat'i bir hüküm verilemeyecek ten üstünde, bu kumral silik hatlar rikkatleriyle, ifadeleriyle, nazarlarla, bir mânâ oluşlarıyla"(s.211) insanı mest eden harikulâde bir tablo oluştururlar. Saçları kumral buklelerle alnını açık bırakıp kaşlarının ucuna kadar dökülürler. Bunların asıl kümesi, kulaklarının arkasında birden çoğalarak tepesinde toplanan, siyaha kaçan bir kestane yığını oluverirler. Dudakları karanfil kırmızılığında, donuk ateşin karanfil rengindedir. Çehresine, bakanları büyüleyen nemli, şûh ve sistemli bir ifade verirler. Dudakları tebessüm ettikçe ortaya çıkan beyaz dişleriyle tamamlanan bütün bu mânâlı güzellikler, yüzlerde çoğalarak gözlere kadar yayılır ve onun rûhu bu çehrede o kadar şûh ve

neş'eli görünür ki, "...o zaman, işte o zaman Suad'ın niçin bu çehrede bu kadar muazzez ve şâyân-ı prestiş olduğu" (s.212) meydana çıkar. Suad'ın yumuşak ve rakik ten örgüleriyle beyaz ve ince olan elleri de, bakışları cezbedecek kadar güzeldir (s.210-212).

Romanda bütün elemelerine rağmen dudaklarından gülümseme hiç eksik olmayan Suad'ın çocukluğuna ve ailesine ait fazla bilgi verilmemekte, yalnız bir yerde, çocukluk hayatının annesiyle babasının geçimsizlikleri içinde kahırlı bir şekilde geçtiğine işaret edilmektedir (s.8). Öyle bir hayatın içinden gelmesi, onun kocasına ve ailesine minnettarlık duygularıyla bağlanmasına sebep olmuştur. Hele bir de çocukları ölmeseydi, bu ailede çok daha mutlu olacağına inanmakta, bu yüzden de her ne zaman bu ölümü düşünse, "... tâ ciğerinden bir şey sızlayarak gözlerini yaşlarla doldurmakta"dır (s.19). Çocuğun ailede önemli bir bağ olduğunu, onun telâfisi imkansız zannolunan neş'elere benzeyecek bir başkalık ve bir yenilikle, "kalpleri mahzûz ve mes'ud edeceğini" düşünür, düşündükçe de "çocuğunun ölümü için ayrı bir matem tutar"dı. Sağ olsaydı, onların hayatını muhakkak "daima sıcak, daima genç tutacaktı." O itibarla bu ölüm kendilerinde derin bir yara açmıştı. İşin fenası, "tekrar doğurmak için büyük bir korku duyuyor, doğurmaktan çekiniyordu." Bu da ona, "...saadetlerinin hiç böyle görülmeyen, hissedilmeyen, fakat tesir eden, tahrib eden ve bir gün bir büyük yara halinde meydana çıkacak olan" (s.19) bir kurt gibi görünüyor, bunun mutluluklarını gölgeleyeceğinden endişe ediyordu.

Burada yazarın, anne olmak, çocuk doğurmak düşüncesinin bir kadının hayatındaki önemli yerini vurguladığı anlaşılmaktadır. Bu da, Rauf'un aile kurumuna karşı saygılı davrandığının bir başka göstergesidir.

Mehmet Rauf'un ideal kadınlarından biri olan Suad, iyi yürekli ve ciddî bir kadındır. Karakterinde ahlâki yön daima ağır basar. Hoşgörülü ve iyi niyetli olmak, onun önemli iki

vasfıdır. Mehmet Rauf roman kişilerini sürekli ilişkiler içinde geliştirir, onların ruhlarını, zihinlerini, başka yaratılış özelliklerini, örnekleme yolu ile ortaya koyar. Meselâ Suad'un hoşgörü sahibi, haset duygusundan uzak biri olduğunu vurgulamak için onunla Süreyya'nın kızkardeşi Hacer'in ilişkilerine başvurur. Hacer, daha sonra da ifade edeceğimiz gibi, görünüşte iyi ve güler yüzlü bir kadındır. Fakat aslında hiç de öyle değildir; kötü niyetlidir, şeytan bir kadındır. Suad, zaman zaman kendisini üzen ve tedirgin eden hareketler yapmasına rağmen, Süreyya'nın hücumlarına karşı hep Hacer'i savunur, ona arka çıkar. Şu sözlerinden bunu anlamak mümkündür:

"... O, rica ederim bey, haksızlık etme... Hacer'i daima kabahatli görmeye o kadar alışmışsın ki artık her ne yapsa fenâ görüyorsun. Bâhusus düşün, zavallı kız! O güldükçe bir şey beni tirmalıyor gibi geliyor... Vâkıa şimdi Hacer evvelkinden titiz, evvelkinden hırçındır; ama yemin ederim ki fenâ kalbli değildir. Sen kardeşisin, ama benim kadar bilemezsin. Kadın kadını daha iyi tanır."(s.11-12)

Suad kültürlü (intellectual) bir kadındır. Evde boş zamanlarını şiir, roman ve hikâye kitapları okuyarak geçirir, yerli ve yabancı gazeteleri takip eder. Okuduğu gazete ve dergilerin tesiriyle evinde hizmetçi olarak Rum kadınları çalıştırır. Fransız romantizminin en içli eserlerini okur. Batı musikîsine de "âşinâ"dır. Piyanoda Chopin'i çalar, Boğaz'ın mavi dalgalarına bakarak hülyalara dalar.¹² Evlilikte aradığını bulamamış olan bu genç ve güzel kadın, gerçek bir musikî hastasıdır. Önceleri ud ve kanun çalarken, bir Avrupa seyahati sırasında viyolonsele merak saran babasının isteği ile piyanoya yönelmiştir (s.117). Piyano ve musikî hayatının ayrılmaz bir parçası gibidir. Pek çok yabancı parçanın notasını bilir ve onları başarıyla çalar. Necib'le musikî konusunda sohbet etmekten büyük zevk alır. Musikî sevgisi, ince ve

¹² H.Fahri Ozansoy, *a.g.e.*, s.106.

hassas ruhlu bir kadın olan Suad'la Necib arasında ortak zevklerden birisidir. Onları birbirlerine yaklaştıran, aralarındaki hissî bağı kuran da bu olmuştur.

Kocasının deyimi ile "bir melek" olan Suad (s.28), fizikî güzelliğine güzellik katan birtakım manevî üstünlükleri olan bir kadındır. Fevkalâde iyi hasletlere sahiptir, fakat aynı zamanda bahtsız bir kadındır. Görünüşte mutludur ve kocasına saygı duymaktadır. Çevresindekilere ince ve derin düşünceleriyle hep "tedbirli ve mütefekkir"(s.9) bir kadın olduğu izlenimi veren Suad'ın en açık bir şekilde görülen vasfı, onun hislerini pek belli etmeyen, hassas ve içine kapanık bir yaradılıştadır. En büyük üzüntülerinden aşkına kadar, her türlü halinde dikkati çeken vasfı budur. Sessiz, ama coşkun bir çağlayanı andırır. Aşkı, sevgisi, acısı, sevinci hep içindedir. Kocasının coşkun ve neş'eli olduğu zamanlarda o daima sessiz durur, söylemek istediklerini onun gibi söyleyemediği için kocasının boynuna sarılmak isteği ile boğulur, bağlılığını açıkça gösterememenin ezikliğini yaşar ve hâlâ yeni gelin gibi kızarıp duygularını ne bir sözle, ne bir tavırla gösteremediği zamanlar olur (s.7). Ahlâklı, ağırbaşlı, uysal ve nâziktir. Bu vasıflar ona öyle bir üstünlük kazandırır ki, güzelliği bunlarla daha da zenginleşir. Kocasına olan bağlılığı, sakin, daima güleryüzlü, daima mütevazî halleri bir yükseliş, bir yüceliş sebebi olur, onu yükseltip yüceltir (s.26-27).

İnsanlara has en yüce duygulardan biri olan merhamet duygusu, kadınlarda erkeklere nispetle daha ince ve daha derin bir şekilde tezâhür eder. Çok küçük ve mânâsız olaylar bile onlarda bu duyguyu harekete getirebilir ve kadın bunu her haliyle belli edebilir. Bu, Suad için de böyledir. En ufak bir söz, bir küçük hareket, bir tabiat olayı, dakikalarca dalıp düşünmesine, olaylardan çeşitli ve zengin mânâlar çıkarmasına sebep olur, bunları söyleyemezse bile, bir takım hareketlerle ve bilhassa gözlerinin ve çehresinin aldığı dikkat çekici ifadelerle belli eder, bunu "bir nazarla", sanki

karşısındakinin "ruhunun bütün elemi hissetmiş gibi ye's ile, merhametle, tahakkümlerle, rica ve aşk ile karışık bir nazar"la ortaya koyabilir (s.249-250). Herkes için iyilikler düşünen Suad, Necib'le aralarındaki o büyük aşk başlayıncaya kadar kıskançlık duygusunu da hiç göstermemiş, fakat daha sonra Hacer'in iğneleyici sözlerinden, mânâlı bakışlarından tedirgin olmuş, Necib'i ondan kıskanmaya başlamıştır (s.335 ve 340).

**

Necib'le birbirlerini sevdiklerini ikisi de iyice anladıktan sonra, Suad'ın günleri derin bir melankoli içinde geçmeye başlar. Artık o evli, fakat mutsuz bir kadındır. Hisleri ruhundan taşmakta, "... gittikçe elîm olan garipliği içinde pûyân"(s.49) olmaktadır. İlk defa evliliğin mânâsı üzerinde düşünür ve anlar ki, evlilik, koca denilen birinin haklı haksız keyfine esir olmaktan başka bir şey değildir. Mes'ûd denilenleri ise onun türlü isteklerine şartsız boyun eğmekten ibarettir. Böyle bir evliliği sevimsiz bulur ve, "... artık Süreyya ona düşman görünmeye" başlar (s.288). Kadınlığının gerçek eşini bulamadığına hayıflanır, ömrünün en güzel, en saadet ve muhabbete lâyık zamanının aldanarak geçip ziyan olduğunu görmek, hiç olmazsa, "biraz mes'ûd oldum" diyememek hüsrânı onu yıkar; kendisi halim, munis, itaatli olmasaydı bu kadar bile rahat edemeyeceğini, ne olmuşsa kendi budalalığından, itaatli oluşundan ileri geldiğini görmek onu acı bir intikam hırsıyla, derin bir ağlamak ihtiyacıyla sarsar (s.290); aşk ile saadet arasında bocalar durur. Necib'i kabul ederse mutlu olacağını, aksi takdirde üzüntülerinin, bedbahtlığının devam edeceğini bile bile Süreyya'yı terk etmez, büyük aşkını içine gömer, dayanılmaz acılar içinde kıvrılır. Kendini, gönlünün bütün zorlamalarına rağmen yeni bir serüvenin tatlı sarhoşluğuna kaptırmaz. Yaptığı evlilik genç kızlık düşlerini gerçekleştirememiş, mutlu olamamıştır. Ama yine de evlilik dışı bir ilişkiye girmez, aradığı aşkı onda bulmamış bile olsa, eşine sadık kalır. Elbet bunda irâdesini bir hayli zorladığı muhakkaktır. Ahlâk kurallarına bağlılığı, evlilik

bağlarına sadakati ağır basar. Ne *Aşk-ı Memnû*'daki Bihter, ne de Mehmet Rauf'un diğer bir romanı olan *Karanfil* ve *Yasemin*'deki Pervin ve Nevhiz gibi kocasına ihâneti düşünmez, aşkını kirletmez. Aşk ve kocası arasında bir tercih yapması gerektiği zaman, irâde ve sadâkat hislerinin sağlamlığı ile, çok zor da olsa ikincisini tercih eder ve "artık o kadar felâketten sonra" Süreyya'dan daha iyisini aramayı aklına bile getirmez (s.359).

Ne var ki, artık Necib'e karşı duyduğu yasak aşk da dayanılmaz bir hal almış, içini bir harâbeye çevirmiştir. Necib'e gerçekten derin bir aşkla bağlanmıştır. Bu aşk, iyimser, yaşamaktan büyük haz duyan Suad'ın çevresindeki her şeyi değiştirmiş, Suad her şeyi farklı görmeye başlamıştır. Aşk, hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuş, ona bir mânâ kazandırmıştır. Bu yüzden, boşa geçmiş ömrü ve gerçek eşini bulamamış kadınlık hayatı üzerinde kara kara düşünmekten kendini alamaz. Sık sık geçmişin mutlu günlerini hatırlayarak teselli bulmaya çalışırsa da, o günlerin sıcak, tatlı ve güzel yaz günleri gibi geride kaldığını, şimdi artık ömrünün sonbaharına geldiğini düşünmek onu kahreder. Zaten gerçek hayatta da yaz bir rüya gibi geçip gitmiş, sonbahar gelip çatmıştır. Suad, bu mevsimin ilk ayı olan eylülün gelişiyiyle tabiatın bütün güzelliklerinin gidip yerini çıplak, kuru manzaraların, sarı, düşüp çığneden yaprakların almasıyla kendi hayatı arasında bir münasebet kurar. Ona, "hayatının şu devresi kendi ömrünün, kendi kadınlık hayatının eylülü" gibi gelir (s.241). Derin düşüncelere dalar:

Suad, eylül ayının gelişiyiyle birlikte renklerin ve güzel kokuların bittiğini, baharın bol renklerinin farkına bile varılmadan nasıl kaybolduğunu, yaprakların nasıl sararmış, birçoğunun düşüp çamurlarda çürümüş olduğunu görür. Artık ne bir çiçek, ne de güzel bir koku kalmıştır. Eldeyken kıymeti bilinmeyen her güzel şey, büyük bir vefasızlıkla uçup gitmektedir. Eylülde bahara hasret çeken melûl bir tazelik, kendini mahvetmek isteyen sonbahara rağmen devam etmek,

yine bahar olmak mücadelesi varsa da, artık bu mümkün değildir. Çünkü gelmekte olan kışın bütün belirtileri görülmeye ve duyulmaya başlamıştır. Tabiat da bunu anlamış gibi acı bir düşünceyle üstüne çöken ıssızlığın, matem altında ezilmektedir. Suad "ne kadar uğraşırsa uğraşsın, ne kadar mukavemet ederse etsin, kışın galebe edeceğini, artık her şeyin, her ümidin bittiğini, buna tahammül lâzım geldiğini anlamaktan mütevellit bir fütûr ile" ağlar ağlar (s.242-243).

O zaman eylül ona tabiatta ilk yılgınlık ayı, ölümlülüğünü ilk hissediş ayı, hayatın ne olduğunu anlayıp farkına varılmadan geçen güzel mazinin hasretiyle ilk boyun bükülen ay gibi görünür ve ayaklarının altında çamurlanmış çürük yapraklara bakarak şöyle der:

*"Evet her şey çürüyor, demek biz de çürüyeceğiz."
Fakat "böyle hiç bir saadet gelmeden, daha henüz beklerken, bâhusus hayatının nasıl gâfil geçtiğini anıladıktan sonra, artık bir şey de yapmak kâbil olmadığını görerek böyle çürümek, bitmek, ona pek insafsızca, pek acı gelir."(s.243)*

Ne var ki, Necib'i tanıdıktan ve sevdikten sonra hayatta gözü aşktan başka bir şey görmeyen, hattâ aşkı hayatın en değerli, en tatlı duygusu kabul eden bu genç ve güzel kadın Necib'e olan aşkının artık tamamen ümitsizleştiğini, bir kavuşma imkânının kalmadığını gördükten sonra büyük bir bunalıma düşer, dayanılmaz acılar içinde kıvranmaya başlar. "Aah, bu aşk ne acı yara imiş, ne meş'ûm şeymiş!"(s.346) diye feryâd eder. Yüzü gittikçe sararır, inceler, iri gözlerinin derin melâli ile bütün yüz çizgilerine "bir ifâde-i elem-i dâimî"(s.347) hakim olur ve yaşamaktan ümidini kestiği, hayattan daha fazla bir şey beklemediği bir anda çıkan yangın onu sevdiği erkekle birlikte yakar, kül eder.

Yazar Suad'a, belirtmeye çalıştığımız bu kuvvetli karakter özelliklerinin yanında, daha bir çok iyi ve müspet vasıflarla, birtakım meziyetler de vermiştir. Suad samimî, mütevazî, iyimser, sabırlı, mütevekkil ve kanaatkârdır.

Hareketlerinde sun'ilik bulunmadığı gibi kırıcılığı da yoktur. Denilebilir ki, bütün vak'a boyunca Suad'ın olumsuz bir halini görmek mümkün değildir.

2. N e c i b

Romanın mühim şahıslarından biri olan Necib'in hayatı zaman ve mekân itibariyle Suad'ın hayatıyla tam bir paralellik gösterir. O itibarla, Necib'in mizacına âit özelliklerin ortaya çıkmasında rol oynayan faktörleri, Suad'ın çevresi dışında aramak ve düşünmek mümkün değildir. Suad'ın kocası Süreyya'nın hem akrabası, hem de çok yakın arkadaşı ve dostu olan bu delikanlının ailesi ve onun geçmiş hayatı ile ilgili olarak romanda bir bilginin verilmemiş olması ve onun daha romanın başında karşımıza Suad'la birlikte çıkarılması böyle bir düşünce tarzını gerekli kılmaktadır.

Bekâr hayatı yaşayan Necib, günlerinin çoğunu Suad ve ailesi ile birlikte geçirmektedir. Otuz yaşlarında (s.255), yakışıklı, kibar, güzel ve zarif bir gençtir (s.11). Gönlünün aradığı kadını bulamadığı için evlenmemiştir. Tanıdığı ve beraber olduğu kadınlar arasında onu mutlu edecek birine rastlamadığı gibi, bu kadınlar evlenme konusunda onun gözünü de korkutmuşlardır. O yüzden, evlenmekten ölümden kaçır gibi kaçmakta, evlenmek ona ölmek gibi bir şey gelmektedir. Bu korkuyu yenmesi ve evlenmesi için, Necib'e "... daha iyi terbiye görmüş, daha ağırbaşlı, daha ince bir kadın lâzımdır" (s.12). "Öyle bir yer olmalı ki, insan kalabalık içinde yaşamalı, fakat içine girmeden..."(s.17) diyen bu romantik mizaçlı genç adam, yalnız yaşamaya, serbest kalmaya, gezip eğlenmeye alışmıştır. Onu şimdi birtakım kayıtlar altına almak, eve bağlamak bir hayli zordur. "...Ona bekârlık hayatının câzibelerini unutturup kendine bağlamak için bir kadın" (s.13) gerekmektedir ki, ona göre böyle bir kadını bulmak mümkün değildir.

Necib, temiz kalpli, itidal sahibi, dürüst, olgun ve hislidir. Hep iyi şeyler düşünür, iyi şeyler yapmak ister. Öfke bilmez, kin tutmaz. "Dünyada intikam kadar tanımadığı bir his" yoktur (s.15). Bugün kendisini döven birisinin, yarın başkası tarafından dövüldüğünü görse, durup ağlayacak kadar duygusal ve iyi niyetlidir. Romanda uzun yıllar öğrenim gördüğü söylenirse de (s.31), bu öğrenimi ne zaman, nerede ve hangi cins okullarda gördüğünden söz edilmez. Ama geniş kültürlü ve bilgilidir. Batı edebiyatları ile yakından ilgilenir. Arasına kitap okur, batılı gazete ve dergileri takip eder. Hayatını batılı bir erkek gibi yaşamak için titiz davranır; giyim-kuşamı, zevkleri, eğlenceleri, arzu ve istekleri ona göredir. Fransızca bilmez, fakat aldığı yabancı kültürün tesiriyle konuşması arasına Fransızca kelime ve cümleler sıkıştırmaktan hoşlanır. Sanatkâr ruhludur. Musikîyi, bilhassa batı musikîsini çok sever. Tanınmış pek çok batılı bestekârin hayatını bilir, bestelerini severek dinler. Musikî ile ilgili sohbetler yapmak, hayatta en çok sevdiği şeyler arasında yer alır. Zaten Suad ile aralarında hissî bir yakınlaşmanın doğmasında ikisinin musikî düşkünlüğü ve zevki önemli bir rol oynamıştır. Yalnız kaldıkları zaman Suad'la hep musikî konuşurlar, Suad'ın piyano ile çaldığı tanınmış opera parçalarını dinlerler. "... Dünyada musikî gibi müessir hiç bir şey olmadığı" konusunda hemfikirdirler. Batılı bestekârları Suad'a tanıtmaktan büyük bir zevk alan Necib için, "... ömrünün en tatlı zamanları yalnız mes'ud olduğu demler değil, musikî ile mest olduğu zamanlar"dır. Ona göre, batı musikîsinin klâsiklerini anlayarak dinlemek ve onlardan zevk almak için esaslı bir eğitimden geçmek şarttır. "Asıl ağır musikîden anlamak için birçok senelik terbiye-yi hususiyeye ihtiyaç" olduğunu söyler ve kendisi Chopin, Gluck, Haydın, Beethoven, Schumann, Schubert gibi üstadları "yalnız dinleyip anlayamadığı için" üzülür (s.80).

Süreyya'nın deniz sevdası ve zamanının büyük bir kısmını dışarda geçirmesi sebebiyle Necib'le Suad saatler, hattâ günler boyu yalnız kalırlar. Bu beraberlik ve ortak musikî zevkleri, onları birbirlerine yaklaştırır. Suad'ın güzel huyu, ağırbaşlılığı, hanımefendiliği ve güzel gözleri, Necib'i adeta büyüler. Bu, onun kadınlar ve evlilik konusundaki görüşlerini de değiştirir. Çünkü Suad'a karşı hissî bir ilgi duymaya başlamıştır. İşin fenası, geçen günler bu ilgiyi daha da pekiştirmekte, onu büyük bir aşka dönüştürmektedir. Necib, Suad'a olan sevgisi ruhundan taşıyacak kadar fazlalaştıkça, böyle bir sevgiye hakkı olmadığını da düşünmeye başlar. Zira Suad, çok sevdiği Süreyya ile evli bir kadındır ve bu ince duygulu genç adam, arkadaşının hanımına kem gözle bakmayacak, ona el sürmeyecek kadar dürüştür. Tereddütler geçirir, değişik duygular içinde bocalar, acı ve ıstırap içinde bunalır. Suad'ı sevmesinin büyük bir suç ve günah olduğunu düşünerek kendisini iğrenç bulur, hain olmakla, iki yüzlü davranmakla, hattâ "canavar" olmakla suçlar (s.89). "Lâkin herkesin hayatında böyle başkalarının iğrenç bulacağı anlar vardır" (s.89) diyerek teselli bulmağa çalışırsa da büyük bir vicdan azabı içinde kıvranmaktan kurtulamaz.

Necib'e göre, öyle kadınlar vardır ki, "onlar olmasalar hiç bir şey olmazdı... Elem de saadet de..."(s.95). Ama Suad bir başka kadındır. Onu sevmemek, ona bağlanmamak elinde değildi. Suad bütün dünyasını doldurmuş, irâdesini elinden almıştı. Gün olur sadece Suad'ın sesini duymak onun için bahtiyarlık sebebi olmaya yeterdi. Çünkü "...içinde daimî bir çirpınma, rûhunda daimî bir ra'se-i heyecan" uyandıran bu sesi, daha önce hiç bir kadında duymamıştır (s.112). Suad'ın temkinliliğine, güzelliğine hayranlığı, onun tabiatındaki uysallık ve sükûna tutkunluğu her gün biraz daha artar (s.115). Piyano onlar için bir eğlence ve başbaşa kalma vesilesidir artık. Suad'la piyano başında yalnız kalacakları saatleri ipele çeker. Çünkü "...böyle âsûde ve mes'ûd musikî sermestliği içinde" kendini unuttur., "... kendini, dünyayı, herşeyi unuttur" (s.117) ve bu saatler büyük aşkını gönlünce

yaşayabildiği müstesna saatler olur. Suad gibi bir kadınla olduktan sonra, şimdi artık evlenmeye de hazırdır. "... Üç ay evvel izdivacın o kadar aleyhinde bulunan Necib, on altı yaşında bir mektepli gibi şimdi onu takdis" etmekte, "evlenmek şimdi ona büyük bir saadet gibi" gelmektedir (s.119). Ancak, bu sefer de içini Suad gibi bir kadın bulamamak korkusu doldurur. Şimdi "asıl mesele, onun gibi bir zevce bulmak"tır. Ama "Nasıl, bu mümkün olur mu acaba?" diye tereddütler geçirir (s.119). Çünkü Necib'in "nazarında Suad, kadın, tam mânâsıyla kadın, her inceliği, bütün şiirleri, bütün levhleri, her kabiliyeti, her temâyülü ile kadın, en yüksekleri kadar büyük kadın"dır (s.132) ve dünyada onun bir benzerine rastlamak da mümkün değildir.

Geçirdiği bir hastalık sonrasında Suad'ı başucunda gören Necib, artık aşkını gizleyemez ve bunu Suad'a hissettirir. Suad'ın da kendisini sevdiğini belli etmesi üzerine dünyalar onun olur. Maddî olarak Suad'a kavuşması hiç bir zaman mümkün olmasa bile, onu sevmek ve onun tarafından sevildiğini bilmek, Necib'i dünyanın en bahtiyar erkeği yapmak için yeterlidir. Zira, "...fikrinin elinde o kadar esîr-i bî-tâb idi ki, bu zevkten mahrum kalmağa tahammül edemiyordu. Bunda onu mest edip ihtiyarını bayıltan bir câzibe, bir saadet vardı." Zaten o, "ruhuna hiçbir zaman tahakküm edememiş, her zaman onun elinde bir oyuncak olmuşdu... Ona şiir ve sevda, dâimâ bir ibtilâ lâzımdı; hiçbir kadını sevmediği zaman sevmeyi sever, onun için dâimâ kadınlığa mübtelâ bulunurdu"(s.141).

Necib'de "asla fikr-i hiyânet yok"tur. Suad'a olan aşkından bir maddî emel beklemez. Her türlü acı ve ıstıraba boyun eğer, fakat yine de ihâneti düşünmez. Çünkü o, "...güzel bulmadığı vasıtalarla maksadına nâil olmaktan nefret eder."(s.142) Suad'ı plâtonik bir aşkla, uzaktan uzağa sevmekten de büyük bir zevk alır. "O, sade bir esîr, ruhunun esîri, esîr-i ihtiyâcı, fikrinin esîr-i incizâbı"dır (s.142). Süreyya'nın Suad'ın maddiyatına sahip olduğunu görmek ve düşünmek ona pek fazla elem vermez, ama "...onun

maneviyatına olsun mâlik olmak, sade kendi mâlik olmak fikri, onda gittikçe karşı koyulmaz bir arzu, bir ihtiras halini almaya başlar"(s.143).

Suad'la aynı şeyi sevmeleri Necib'e, dünyada başka herşeyi, acısını ve elemi unutturuyordu. Çünkü ikisi de"...sade bir şeyi seviyorlardı ve o kadar seviyorlardı ki onunla dünyayı, dünyanın herşeyini, hattâ onu, Süreyya'yı unutuyorlardı. O zaman sade ikisinin ruhu yalnız, hem-âgûş dolaşıyorlar, orada yalnız kalıyorlar, Süreyya bile oraya gelemiyordu. O zaman musikî ona başka mânâlar, başka vazifelerle görünmeğe, ruhların müellifi, kalblerin mülhimi gibi gelmeğe başladı. O bir cihan, bir cihan-ı prestîş oluyor ve orada Suad'la beraber olmak, bu fenâ dünyada olmamışlarsa hiç olmazsa orada birleşmiş olmak, onu mest ve bî-hûş ediyordu"(s.142-143).

Necib'in Suad'sız bir evliliği düşünmesi mümkün değildi. Suad'la evlenmesi de söz konusu olamazdı. Bu iki yüzlülük ve ihânet demek olurdu. Çünkü, "... bütûn kavâid-i içtimaiyye ve ahlâkiyye bunu âmirdi"(s.200). Bu durum, Necib'i aşk ve namus konuları üzerinde düşünmeğe sevk eder. Ona göre bu ikisinin, aşkla namusun bir arada olması imkansızdır. Çünkü toplumun koyduğu bazı kurallar ve kayıtlar vardır. Daima insanın karşısına çıkan bu kural ve kayıtlara Necib isyan eder, bunları şiddetle eleştirir. Onun mizacı, baskıların, kural ve kayıtların altında yaşamaya elverişli değildir. Ama hepsi o kadar. Elinden başka bir şey gelmez. O halde yapılacak iş, Suad'a duyduğu büyük aşkını hep ona saygı duyarak yaşatmak ve öylece ölmektir (s.202). O da öyle yapar, bütûn acı ve ıstıraplarına rağmen aşkını herşeyin üstünde tutar, "hayatta aşka galebe edecek hiç bir şeyin" bulunmadığına inanır (s.378). Ona göre, dünyada aşkın dışında "her şey sun'î, indî, itibârî" dir. Aşkın işkencesini bir saadet sayar ve aşkı, "...birbirini sevenlerin herşeyi unutup münevver, müzehheb gördükleri şiir dünyası ve heyecan" olarak niteler. Necib'e göre, aşkı bilmeyenlerin, onu bu şekilde yaşamamış olanların,

"yaşamadık" diye feryâd etmeleri gerekir. Zira hayatta aşktan başka "herşey boş, herşey hiç" tir (s.388).

Suad'ı tanımadan önce kadınlara güven duymayan, aşktan ve evlilikten nefret eden Necib, Suad'ı tanıdıktan ve onu büyük bir aşkla sevmeğe başladıktan sonra, aşkın gücüne teslim olur ve bir gece konakta çıkan yangında sevdiği kadınla birlikte hayata veda eder.

3. S ü r e y y a

Romanın aslî şahsı Suad'la beş yıldır evli olan Süreyya, siyah gözlü, karısına âşık, kotra ve sandalla günlerini denizde geçirmekten hoşlanan birisidir. Biraz çocuksu bir kişiliğe sahiptir, duyarlıdır, saftır. İyi niyetli, mutlu, uysal, sempatik ve güven vericidir. Her şeyi çevresi ile paylaşmayı sever. Gönlü zengin ve iyi yüreklidir. Karısının onu aldatacağı hiç aklına gelmez. Herkesi kendisi gibi sanır, herkese güvenir. Onun işte bu özellikleri Necib'le Suad'ın vicdanını rahatsız etmiş ve onların biraraya gelmelerini önlemiştir. Bu mükemmel insana ihâneti düşünememişlerdir.

Süreyya karısını sevmekle beraber, saadeti deniz kenarında bir yalıda arayan, hayat ve kalabalık isteyen bir adamdır. Denize yakın bir yalıda otururlarsa, Suad'la çok daha mutlu bir hayatları olacağına inanır ve karısına bir gün şunları söyler:

"Ne mes'ûd olurduk Suad, ne mes'ûd olurduk... Hem asıl senin için, vallahi bütün senin için istiyorum... Sen söylemiyorsun, fakat fark ediyorum ki gelip burada kapanmak seni fenâ ediyor; bir kere havasızlık... sıkıntı... Biz papaz değiliz ki bu manastırda yaşayalım... Hayat kalabalık, güzel hava içinde olur. kalabalık içinde yalnız yaşamak, kalabalık içinde gezip beraber bir köşeye kaçmak; işte asıl zevk budur. İnsan kalbleri birbirine bağlayan bu râbitaları o zaman anlar"(s.6).

Böyle bir hayatın dışında yaşamak ona büyük bir sıkıntı verir, onu bunalıma sürükler. Zaman zaman Paris'i görmeyi ister, bir süre de bu hayalle yaşar. Elbet bu arzusu da gerçekleşmez. Romanda Süreyya'nın herhangi bir öğrenim gördüğünden söz edilmez. Fakat eşinin tam tersine, musikiden hiç hoşlanmaz, piyanoyu sevmez ve piyano sesini, insanı rahatsız eden bir gürültüye benzettir.

Nihâyet Suad'ın babasından aldığı bir miktar para ile Boğaz'da bir yalı tutulur; böylece Süreyya hem bu manastır hayatından kurtulur, hem de hayâli ile yaşadığı Boğaziçi'ndeki yalıya, denize, sandallı ve kotralı bir deniz hayatına kavuşmuş olur. Burada gönlünün istediği gibi yaşar. Fakat zamanla, "...kotra hevesi kendisine herşeyi ihmâl ettirecek raddeye" gelir (s.114). Bu hayattan sıkılan ve evde yalnızlığını piyano başında Necib'le gidermeye çalışan Suad'a, "Ben sizin piyanonuza karışıyor muyum? Siz de beni bırakın..." diye çıkışır (s.115). Eşinin kırılacağını, üzüleceğini düşünmez. Zira o, "...her türlü fikir ve şüpheden âzâde" ve eşine son derece güven duyarak kendi hayatını yaşamakta, "sandallı ile, yelkeni ile, yarışı ile" meşgul olmakta, "rüzgâra rabt-ı hayat etmiş" bir şekilde yaşayıp gitmektedir. "Dalgın mı, ciddi mi, havâî mi olduğu fark edilemeyecek bir hâli" vardır (s.149). Vaktinin çoğunu denizde, sandal ve yelken yarışlarıyla, balık avlamakla, tabiatta gezmekle geçirir. Bütün bir yaz böyle geçip gider. Ama bu arada, Suad'la Necib arasında da büyük bir aşk filizlenir. Süreyya bu aşkı sezip de susmayı, hiç bir şey olmamış gibi davranmayı mı tercih etmiştir? Romanda bunu belirten açık bir ifâde yoktur. Yalnız kış başlangıcında konağa dönmelerinden bir süre sonra bir gece vakti çıkan yangın sırasında Necib, alevler arasında kaldığı anlaşılan Suad'ı kurtarmak için gözünü kırpmadan ve dehşetle haykırarak kendisini ateşe atarken, Süreyya aynı cesareti gösteremez ve sadece "Suad! Suad!" diye bağırarak yetinir.

Bir bakıma onun bu umursamaz tavrı, bildiği aşk olayının dillere düşmeden bir yangınla birlikte külleşip gidivermesinden pek de şikayetçi olmadığını göstermektedir.

4. H a c e r

Suad'ın görümcesi olan Hacer, ağabeyi Süreyya'ya göre, "...Babasının bir su-i tedbiri netîcesi olarak fenâ bir izdivaç" yapmış, kocası Fatin Bey "...her türlü tasavvurun fevkinde bayağı bir efendi çıkınca" da, "...bir kuş gibi şen, biraz ince ve hoppaca" iken evliliğinin daha ilk senesinden itibaren kocasından soğumuş, aralarında açık-seçik görülen bir ilgisizlik başlamış ve Hacer kocasından nefret eder olmuştur (s.10). Aslında Hacer'in evlenmek istediği halazâdesi Necib'dir. Annesi de bu evlilikten yanadır. Fakat babası, "aile içinde böyle izdivâç olmaz" dediği için Necib'le evlenememiştir (s.12). O bakımdan bu "ateşin ve titiz" (s.11) genç kadın, fırsat buldukça Necib'le gönül eğlendirmekten geri durmaz. Süreyya'ya göre, Fatin Bey'in yerinde kim olursa olsun, Hacer yine böyle davranacaktı. Çünkü, "...onda hâlâ çocukluktan kalma bir afacanlık var"dır. Öyle ki, "...kendisini gören mektepten kaçmış, komşu evinde oyun oynuyor zanneder" (s.11).

Romanda Hacer'in öğrenim görüp görmediğinden söz edilmez. Orta halli, fakat görgülü bir aileye mensuptur. Ancak ağabeyi Süreyya, "...Bizim terbiye ettiğimiz kızdan ne olacak?" (s.13) demek suretiyle onun iyi terbiye edilmediğini, bu yüzden biraz "şımarık ve hırçın" olduğunu da belirtir (s.30). Hacer aslında güzel bir kadındır. Bir gölge gibi belirsiz ince kaşları, şeffaf bir cildi, insanı cezbeden edalı sarı saçları vardır. Ancak "Bu güzellikte biraz yaramaz, biraz yırtıcı kuş rengi bulunur"(s.27). Fakat derinden bakılınca, o da diğerleri gibi yapayalnız bir insandır. Yengesi Suad'ın tam aksi bir karaktere sahiptir. Suad ona son derece hoşgörülü ve iyi niyetli davranırken, o Suad'ı hep kıskanmış, hiç bir şey yapamazsa bile bakışları ile onu hep rahatsız ve tedirgin etmiştir. Bilhassa Suad'la Süreyya'nın yalıya taşınmaları

sırasında kıskançlığını parlak bir şekilde ortaya koymuştur (s.28-29). Bu yüzden Süreyya onu hiç sevmez. Bunu, onun hakkında Necib'e söylediği şu sözler doğrulamaktadır:

"Bırak şu acuzeyi!.. Bana inan Necib, acuzelik yalnız ihtiyarlarda değil, asıl gençlerde... Bilemezsin bu kadınlar fenâ olunca ne kadar fenâ oluyorlar. Kendisine barışmak için gittim de bana ne cevap verdi bilir misin: İmkânı yok... Bana karımı çekiştirdi; evet bana Suad'ı... Anlıyorsun ya?"(s.50).

Neş'eli ve eğlenmeyi seven bir tip olan Hacer, kocasına karşı kayıtsız ve ilgisiz olduğu gibi, bekâr bir kadınmiş gibi davranmaktan ve öyle görünmekten hoşlanır. Aynı zamanda alaylı ve kıskanç bakışlarla etrafındakileri rahatsız ve tedirgin eden fesat bir tiptir. Kocasından hiç hoşlanmadığını her fırsatta belli eder. Kocasını "börekçi çıraklarına" benzetir ve ondan "ne kadar öğrendiğini" söylemekten zevk alır (s.299). Zevkinde ve eğlencesindedir. Gönlü ne dilerse onu yapar. Devrinin ahlâk kurallarına uymaz. Boş bulunduğu odaların pencereleri önüne oturup teşvik edici bakışlarla yoldan geçen erkeklerin kendisi ile ilgilenmesini sağlar, bundan sonsuz bir zevk alır (s.320-322). Kısacası, dejenere bir tiptir.

5. F a t i n B e y

Süreyya'nın kızkardeşi Hacer'in kocasıdır. Aynı evde hep birlikte otururlar. "...Yağlı imiş gibi parlayan ensesi, yüzü, daima bir istifâde ümidiyle bakan küçük hilekâr gözleri, biraz yüksek omuzunun üstünde yemek yerken bir hayvan şekli veren öne eğilmiş büyük başı ile" iğrenç bir sima olduğu izlenimi veren bu adamı, aslında Hacer de, Süreyya da hiç sevmezler. Hacer onunla biraz da babasının zoruyla evlenmiştir. Hiç mutlu değildir. Hacer bütün genç kızlık ümitlerinin, emellerinin, evlilik hikâyelerinin sonunda, "...birden böyle kaleminde otura otura, ihtiyar memurlar arasında büyüyerek ihtiyarlamış, tembelleşmiş bir zevce bulunca"(s.11-12) sükût-ı hayale uğramıştır. Ne var ki, o zamanın şartlarının bir gereği olarak, "...zevce zevcine dâimâ

itaate mecburdur" diyen bir adama katlanmak zorunda kalmıştır (s.33). Aslında kendi halinde sakin, yemeğe ve paraya düşkün olmaktan başka kötü bir hali olmayan bu adamın, karısını mes'ûd görmekten başka bir maksadı yoktur. Yalnız hasis, tamahkâr ve pinti herifin biridir. Herşeyi düzmece olan bir adamdır. Hile ve yanlışlıklar içinde yüzer, ama bu yönünü büyük bir ustalıkla saklamayı bilir. Yaptıklarını sadece Hacer'in gözünden kaçırılmaz. Tek amacı fazla kazanmaktır. Hangi yoldan olursa olsun, bu onun için pek önemli değildir. Dalkavuk ve yağcıdır. Kayınpederi onu evden kovar korkusuyla, onun her türlü kapisine boyun eğer (s.303). Adamın haklı-haksız bütün çıkışlarına sessiz kalır, kedi gibi bir köşeye çekilip dinlemeyi tercih eder. Hakkını bile aramaz. Hacer ve Süreyya da bu şahsiyetsiz adama tahammül edemezler.

Hacer'e göre onun parası da vardır. Çünkü hiç para harcamaz. Tâ güveylik zamanından kalma elbiselerini temizletir, onartır da bir türlü yenilerini almaz. Hacer onun para biriktirdiğine, burada, babasının evinde zenginleştikten sonra kendisini bırakıp yeni bir evlilik yapacağına inanır (s.317). Bir çocuklarının olmasını istemez. Hacer'in "Çocuk istiyorum, bir çocuğumuz olsun" demesi üzerine, "gözleri faltaşı gibi açılır", yeteri kadar parası olmadığını söyleyerek, Hacer'in isteğini reddeder (s.316).

**

Eylül'ün şahıs kadrosunu bitirmeden önce kısaca hanımefendi, beyefendi ve Behice Dadi'dan da söz etmek gerekir. Hanımefendi Süreyya ile Hacer'in annesidir. Romanda pek fazla işlenmemiştir. Fedakâr, sabırlı, her cefaya göğüs geren ve kocasının yanında hiç bir hakkı olmayan eski tip kadını canlandırır. Mütevazi, mütevekkil, müşfik ve olgun bir annedir. Daima sakin ve mütebessimdir. Herkesi düşünen, herkese yardım etmek isteyen bir mizaca sahiptir (s.114). Ailede Suad'ın sevdiği ve hürmete lâyık gördüğü yalnız o vardır (s.298). Hanımefendi ona hep örnek olur. Suad ne

zaman olayların altında bunalsa, kayınvalidesindeki sabrı gözönüne alarak teselli bulmaya çalışır. Bu, gerçekten hanımefendi olan kadın, "onun için başka bir ders" olur. Bu aileye geldi geleli hakkında hiçbir kötü söz ve rivâyet işitmediği bu kadına Suad, saygılı davranmakta hiç kusur etmez (s.318).

Kocasına, yani beyefendiye gelince, vak'a içinde önemli bir role sahip bulunmayan, bu sebeple de pek fazla üzerinde durulmamış olan bu sert çehreli ve otoriter adam, "Bir zevcden ziyâde bir efendi olan kocalardan olduğu için" (s.110), hiç kimsenin keyfine bir saatini bile fedâ etmez. Her şeyde hemen gürleyen, sinirlenip öfkelenen, bir kere kızınca karşısındakinin kalbini, hatırını hiç düşünmeyip hırs almak, acı çıkarmak için ağzına geleni söyleyerek etrafına zehir saçan (s.298) "haşin ve beyaz sakallı" bir adamdır (s.300).

Behice Dadı, elli yaşlarında bir kadındır. Suad'ın dadısıdır. Suad küçüklüğünden beri onun ellerinde büyümüştür. Kocası ölünce de Suad'ın yanına taşınmıştır. Onlarla birlikte oturur. Suad neredeyse o da oradadır. Eli hep Suad'ın üstündedir. Suad onu annesi gibi sever ve sayar. Bazan anlattığı fıkralarla, yaptığı esprilerle onları güldürür, eğlendirir, hayatlarına ayrı bir neş'e katar.

**

Görülüyor ki, *Eylül* sadece konusu, yapısal özellikleri ve üslubu ile değil, yarattığı canlı ve romantik tiplerle de Mehmet Rauf'un, hatta bütün Servet-i Fünun hareketinin en parlak romanlarından birisi sayılmaya layık bir eserdir.